

<https://doi.org/10.53656/his2025-6-4-bul>

Civilization Boundaries
Цивилизационни граници

БЪЛГАРСКИ МИГРАНТСКИ ОБЩНОСТИ В НИДЕРЛАНДИЯ – МОБИЛНОСТ И СОЦИАЛНА ДИНАМИКА

Гл. ас. д-р Петя Василева-Груева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract. The article aims to present a current picture of the Bulgarian diaspora in the Kingdom of the Netherlands. The number, ethnic composition and economic motives of Bulgarian citizens who have chosen the country for temporary or permanent residence are examined. Attention is also paid to the models of integration, the creation of community spaces, educational and cultural institutions that maintain the national identity of the diaspora. Bulgarian citizens in the Netherlands are a representative model of society in Bulgaria, with the main difference that abroad, this society actively builds a positive environment for its social and cultural cohesion in a spirit of partnership and equality.

Keywords: Bulgarian diaspora; migrant communities; social dynamics; schools abroad; cultural institution; Bulgarian folklore and tradition

Благодарение на протеклата през последното столетие глобализация движението на хора от едно място към друго никога не е било толкова улеснено и масово, но същевременно изпълнено с толкова много разнопосочни политики и модели на взаимодействие. Решението да напуснеш родната страна, винаги е свързано с предизвикателства. И те не засягат само индивида, предприел тази стъпка, но и неговото семейство, социален кръг, общност, както и държавите и обществата, които го изпращат и приемат. Интензивната миграция необратимо променя културната и етническата картина на националните държави през последния половин век. Отвъд индивидуалните човешки съдби миграционният феномен си остава значим фактор, устойчиво определящ все повече динамиката на световните икономически процеси и профила на наднационалните институции, които трябва да координират различни правни регламенти и социални политики, за да го контролират и направляват. Нещо повече, през последните две десетилетия миграционният дискурс е основна тема в ежедневната реторика на световни политици от различен политически

спектър и оказва силно влияние върху електоралните нагласи и поведение на повечето съвременни граждани, които трайно живеят с усещането за потенциална заплаха от прекомерно нарастващия брой чуждоезични и чуждоетнични мигранти в тяхната страна, населено място, квартал. Това провокира националните държави да прилагат рестриктивни политики и законодателство, чрез които се стремят да ограничат или поне да селектират мигрантските потоци. Въпреки това тенденциите са възходящи. Периодичните глобални икономически кризи, разпадане на политически режими и идеологически блокове, военните конфликти и бежанските вълни поддържат висока динамика на миграцията. Извън подобни световни катаклизми все повече хора с различен икономически и социален профил напускат своите страни, предприемайки дългосрочна или краткосрочна мобилност, провокирани от собствените си разбирания за постигане на успех, получаване на качествено образование, житейска реализация и търсене на по-добър живот. Доказано е, че глобализацията закономерно катализира този процес чрез лесно достъпните начини на движение и транспорт, както и лекотата на свързване и развитие на средствата за комуникация (Cassel, Haas, Miller 2014; Vertovec 2007, p. 1024 – 1054; Holtslag, Kremer, Schrijvers eds 2013; Krasteva 2014). Обществата се променят, расовите, етническите, религиозните и културните различия в тях стават все по-видими и вградени в публичната среда и социален дневен ред на градските пространства и региони, а идентичността на мигрантите се превръща в динамичен процес на изграждане и предоговаряне. Това изисква от изследователите на миграциите и мобилността все повече натрупване и анализиране на емпирични данни, както и търсенето на нови терени за изследване, чрез които да се добавят липсващите парченца в големия пъзел на глобалната миграционна мозайка и регистрираните модели на общностно взаимодействие и политики на идентичност (La Berber eds. 2015).

Настоящата статия е следствие от реализиране на краткосрочно теренно етнографско проучване сред българската мигрантска общност на територията на Кралство Нидерландия – град Хага, в началото на декември 2024 г. То е част от по-мощен университетски проект за изследване на новата българска диаспора, реализиран по проект SUMMIT и финансиран от Европейския съюз по Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България¹. Основната цел е да се улови вътрешната социална и културна динамика на различни български диаспорични общности, за да се регистрират спецификите, чрез които се поддържат, консолидират или променят техните идентичности, стратегии за принадлежност и връзки с родината и приемащите общества.

За реализиране на конкретното изследване в Кралство Нидерландия са използвани класически антроположки методи – разговори и наблюдение. По време на престоя са проведени структурирани и полуструктурирани интер-

вюта с представители на българската диаспора с различен период на пребиваване, посетени са локации, където освен предварително уговорени разговори са реализирани и случайни срещи с български граждани – посолство на Република България в Нидерландия, консулската служба, хранителни магазини с български стоки и двете български неделни училища в Хага. Посетени са и частни домове на българи от диаспората, където са проведени и неформални разговори. С някои от събеседниците чрез онлайн комуникация се осъществиха и обширни автобиографични интервюта, извършени преди и след реализирането на терена². Събраната на терена информация и извършените наблюдения са достатъчни както за моментна снимка върху развитието и динамиката на българската диаспора, така и за регистрирането на определени устойчиви тенденции сред нея.

Българските граждани се включват активно в мигрантските потоци след 1989 г. Като част от Източния комунистически блок и съветската сфера на влияние и контрол, страната е необходимо да извърви болезнения път на икономически трансформации и изграждане на демократични управленски институции, за да стане пълноправен член на европейското пространство. Социалната цена, която трябва да плати българското общество, се оказва висока и това логично генерира незатихващ поток от хора и цели семейства, които, притиснати от обстоятелства или от обзети от дух на авантюризм и свобода, решават да изградят живота си по-добре или на ново място, някъде другаде. Те или избират да поемат по нелекия път на окончателно напускане на родната страна, или се ангажират с временна и сезонна трудова миграция, позната на Балканите от векове с традиционния термин гурбет (Hristov 2010, Karamihova 2003, Maeva, Zahova, sast. 2013, Mancheva, Troeva, eds. 2011). Тези процеси са добре описани и анализирани през последните години от редица антроположки изследвания. Проучени са не само причините за мигрирането, но и животът на мигрантите в приемащите страни, изграждането на мигрантски мрежи, етническият и културният профил на мигрантите, взаимоотношения между стари и нови мигранти, взаимодействие с приемащото общество, създаването на мигрантски центрове и културни организации, промяна или отстояване на идентичностните специфики, „новите граждани“, изграждане на транснационална, множествена и пр. идентичности (Rangelova, Vladimirova 2004; Decheva, sast. 2008, Dichev 2009, Maeva 2016, Slavkova 2022). Според Анна Кръстева изграждащите се нови диаспорични общности имат желанието да са активни и ангажиращи, което ги прави видими и ги превръща в мост и трансфер на добри практики и културна интеракция (Krasteva 2014, pp. 428 – 430). Това, което към днешна дата представлява академичен интерес при подобни изследвания, е артикулирането на променливите и устойчивостта при изграждането и преговарянето на идентичността както на групата, така и на индивида. Запаз-

ването на чувството за принадлежност към родината и търсенето на място в приемащото общество на другата държава се извършва чрез селектирането и възпроизводството на различни културни практики, символни значения и поведение. Вземането им под внимание може да предостави на изследователите ключ, чрез който идентичностните маркери на различните групи и индивиди да се възприемат не като наследени, а като изобретени и това да е основата за конструирането на по-адекватни и адаптирани национални политики за формиране на общества от равнопоставени граждани.

Включването на България в Европейския съюз през 2007 г. не успокоява интензивността на миграционния процес, а добавя нови измерения. Според европейското законодателство всички граждани с български паспорт вече не подлежат на трудови ограничения и могат да узаконят престоя си в различните европейски държави³. Отпада възможността за санкциониране, прогонване, дискриминиране и позволява към стабилните западноевропейски икономики, готови да поемат каквато и да е нискоквалифицирана работа, да се насочват както хора, така и цели общности. Такива са случаите на мигриращи българи мюсюлмани и роми, които до този момент в по-голямата си част са социално маргинализирани и са изпитвали финансови и логистични трудности да организират своя гурбет (Vodenicharova 2003; Karamihova 2008; Erolova, Slavkova 2013). Сезонната работа позволява краткосрочен, но регулярен престой, добри финансови постъпления и бързо развитие на мигрантски мрежи за взаимопомощ, настаняване и осигуряване на стабилна работа. Същевременно паневропейското пространство и подобряването на транспортните връзки повишават мобилността не само на търсещите работа, но и на българите, чийто престой в друга държава е свързан с образование, повишаване на квалификацията, работа в международни компании, обмен по образователни програми като „Еразмус Плюс“ и пр. Да останеш или да се върнеш, е решение, продиктувано не само от икономически обстоятелства, но и от индивидуален избор, търсене на успешна реализация там, но и тук, лична мотивация и пр. Това прави профила на съвременния мигрант изключително динамичен и трудно подаващ се на класификация и обобщаваща характеристика. Маршрутът на съвременните гурбетчии също не е еднотелен. В търсенето на по-добри условия за работа, заплащане и живот той може многократно да смени страната на пребиваване, сам да определя периода на престоя си или естеството на трудовата дейност, която извършва. Увеличава се и възможността семейството – съпруг(а), деца, роднини, също да го последват, независимо дали го правят за постоянно, или за определен срок (вакации, трудов сезон, отпуски и пр.). Това предполага друг характер и организация на престоя, домакинството, наемане на квартира, междуличностни взаимоотношения и инвестиране в контакти и обвързаност с местни или български организации там.

Навсякъде по света българските общности увеличават числеността си, но в Европа тенденцията е най-възходяща⁴. Държавите от Стария континент са по-привлекателни за трудова мобилност поради близкото разстояние, а и предлагат неограничени възможности както за всякакви специалисти, така и за хора без образование и квалификация. По публикувани данни на Министерството на външните работи в европейските страни най-много български граждани има в Турция (като се уточнява, че става въпрос за историческата диаспора на българските турци изселници), Великобритания, Германия и Испания. Тази информация е предоставена от българските дипломатически мисии, без да е официална, защото не всички пребиваващи извън страната българи се регистрират в посолствата, но все пак дава гаранции за достоверност. Кралство Нидерландия също попада сред предпочитаните мигрантски трудови маршрути. От десетилетия тя има стабилни икономически показатели и е на трето място в Европейския съюз по БВП по последни данни на „Евростат“⁵. Съгласно официалната информация, публикувана на уеб страницата на Централното статистическо бюро на Кралството, броят на българските граждани, пребиваващи законно за 2024 г., е 62 273 души⁶. Това са данни, постъпили от регистрите към отделните холандски общини. От тях 8578 души са родени в холандската държава за период от една година. В сравнение с предишните официални данни е отчетено увеличение на българските граждани там с 6.41%. Българското посолство в Хага събира данни и за неофициално пребиваващите в Нидерландия български граждани, такива, които не подават задължителната адресна регистрация към холандските власти⁷. Чрез косвени показатели, получени предимно от местните фирми за сезонна заетост реалният брой на българските граждани е два пъти по-висок от официално посочения и цифрата на пребиваващите нараства над 100 000 души, особено в активния трудов сезон. Разпределението на българската общност в 12-те провинции е неравномерно. Най-голяма е концентрацията в провинция Южна Холандия, като в нейния състав попадат административната столица Хага, както и градовете Ротердам (най-натовареното пристанище в Северна Европа) и Лайден⁸. Отново от предоставената ни от посолството в Хага информация става ясно, че от 1997 г. броят на постоянно адресно регистрираните български граждани до 2007 г. нараства годишно с около 200 – 400 души. След присъединяването на България към Европейския съюз се наблюдава средногодишно константно нарастване между 2000 – 2500 души. Ново значително нарастване се отбелязва и след 2014 г., когато отпадат ограниченията за българи и румънци за достъп до нидерландския трудов пазар. Секторите, в които се предлага работа за чуждестранни мигранти, са селското стопанство (предимно оранжерии и отглеждане на цветя, зеленчуци, животновъдство) и строителството.

Освен като дестинация за добра трудова реализация Нидерландия е и предпочитана страна за завършване на висше образование. Съгласно статистика-

та на Нидерландската организация за интернационализация в образованието (NUFFIC) студентите от България заемат шесто място по брой след тези на Германия, Италия, Румъния, Китай и Испания. Дипломите на нидерландските висши училища са международно признати, а обучението се провежда предимно на английски и отговаря на изискваните световни стандарти. Прогнозите в тази сфера обаче не са благоприятни в краткосрочен план. През последните години интересът на български студенти към холандската образователна система не стихва, но като проблем все повече се отчитат високите цени за наем на жилище и трудностите около намирането на квартира. Много е вероятно в бъдеще това да окаже негативна тенденция върху броя на новозаписаните в холандски университети студенти от България.

Отвъд официалните статистики българската общност представлява пестра палитра от индивидуални траектории, групови стратегии, еластични мигрантски мрежи, съзнателни избори и реализирани възможности за трайно или временно установяване. Кралство Нидерландия има богат опит в приемането на трудови мигранти. Като бивша колония и страна със стабилна икономика, тя е привлекателна дестинация още от средата на миналия век⁹. До началото на новото хилядолетие имигрантите съставляват 17 % от цялото холандско население. Извън представителите от бившите колонии (суринамци, антилци, молуканци), най-голямата мигрантска общност е тази на турците, следвана от мароканската диаспора (Hagvedoorn, Veenman, Vollebergh 2003, pp. 2 – 15). Относно мигрантите от Източна Европа, най-голям е процентът на поляците, след това румънците, следвани от българите, а общо техният брой нараства стремително след премахването на Желязната завеса. Икономическият профил на Кралството предполага лесен достъп до трудовия пазар на неквалифицирана работна ръка и въпреки рестрикциите за нелегално пребиваващи мигрантските канали са активни и способстват за постоянен поток от хора, които търсят бърза икономическа реализация и добро заплащане. До края на 90-те години на XX век политиките на интеграция на мигрантите в страната са сочени като едни от най-успешните в мултикултуралистката парадигма (широко прокламираните политики на признаване, политики на присъствие, политики за изграждане на идентичност и пр.). Нарастването на броя на мигрантите и техните разнообразни етнически и културни специфики провокират холандските власти да започнат прилагането на по-рестриktivни политики на приемане, свързани с успешното включване в холандското общество или стриктни правила при получаването на гражданство (Krasteva 2014, pp. 573 – 574). Според Анна Кръстева новата концепция показва нарастващи изисквания към имигрантите да инвестират в бъдещата си интеграция чрез посещаването на езикови курсове (срещу определено заплащане), познаването на основните черти и специфики на местното общество (чрез получаването на документ за гражданска интеграция) и възприемането на ценностите на

либералната демокрация и свобода¹⁰. Подобен курс към интеграционна политика ясно очертава целите на холандската държава. Езикът и приемането на общовалидни граждански добродетели са ключ към повишаване на образователните възможности и безболезнено адаптиране към нормите на приемащото общество. Образованието и езиковите компетенции са и в основата на равния достъп до социалните и икономическите ресурси, които една държава може да предложи на мигрантите, а те са обвързани и с политиките на овластяване, равнопоставеност и недискриминация. Семейните структури и силата на мигрантските мрежи са диагностицирани също като важни както за адаптацията, така и за икономическите шансове на пазара на труда. Образованието и сплотените мрежи играят важна роля при икономическото позициониране на мигранта, но по-важно е, че спомагат за културната трансмисия на ценности и ориентации (*normative orientation*), важни за успешната адаптация в холандското общество (Hagvedoorn, Veenman, Vollebergh 2003, pp. 2 – 15).

Разбира се, немаловажен фактор в процеса на адаптация са периодът на заселването и вътрешната хетерогенност и характеристики на мигрантските общности, като етнокултурни специфики (етничност и религия), икономически и социален статус в държавата на произход, дългосрочни планове, заплащане и социална осигуреност, перспективи и желание за трайно установяване в Нидерландия. Преди падането на комунистическия режим, по време на блоковото противопоставяне, българите там са малко. Единици са българите, които са успели да получат политическо убежище, да попаднат там поради професионални ангажименти или да останат в страната чрез сключване на брак. През 90-те години на XX век картината коренно се променя и профилът на мигранта е предимно човек, който търси добре платен нискоквалифициран труд. Непознаването на холандски език или друг чужд език, липсата на разрешение за работа и адресна регистрация са непреодолими препятствия и независимо от образованието и професионалното поприще се започва от нулата. Наличието на много турски гастарбайтери, установили се в Нидерландия от средата на двайсетото столетие, се оказва добра възможност за българските турци, които по неволя стават едни от първите мобилни граждани¹¹. Те са посрещнати от добре развитите мигрантски мрежи на турските имигранти и лесно намират подходяща езикова среда, уредена и сигурна работа при проверени работодатели. Дори и в позицията на нелегални и нерегистрирани спрямо местното законодателство и с риск за депортиране, заплащането е високо и то е един от основните мотивиращи фактори за повечето хора да се насочат към холандската държава. Паралелно с мигрантите, извършващи нискоквалифицирана работа, се появяват и високо профилираните мигранти – гост-професори, млади учени или докторанти, включени в различни краткосрочни или дългосрочни университетски програми и проекти, музиканти, хора на изкуството, служители в мултинационални компании. Третият сегмент са сту-

дентите (бакалаври и магистри) в нидерландските университети. Развитието на програма „Еразъм плюс“ за междууниверситетски обмен, конкурсите за кандидат-докторантски или постдокторантски програми на английски език и стипендии също допринасят за възможността за временен или постоянен престой и реализация. Възможностите едновременно за обучение и извършване на сезонна работа или паралелно трудово наемане с цел покриване на разходите са добра перспектива за младите хора и позволяват дългосрочно планиране. Към динамиката и произхода на българските имигранти в Нидерландия се добавят и представителите на смесените бракове, които нарастват от началото на 90 те години на XX в., особено след активизирането на туристическите пътувания между Източна и Западна Европа. Изборът за установяване на семейството винаги е в полза на добре уреденото и развито европейско общество за сметка на турбулентния преход към демокрация в България и колебливото икономическо развитие.

Стабилността на холандската икономика и многообразието на стопанските отрасли (строителство, промишленост, експорт, селско стопанство, производство и износ на цветя и растения, услуги), което се отразява на високото заплащане на неквалифицираните работници вече беше регистриран като основен мотивационен фактор за наплива на български граждани в Нидерландия, но и спомага трудовата миграция да се превърне в дългосрочна семейна стратегия. В повечето регистрирани случаи на терен след установяването на единия от съпрузите и осигуряване на материална стабилност и наемане на жилище се стига до пристигане и на другия, независимо че в България е имал добри възможности за реализация и сравнително добра платена професия и социална позиция. Присъствието на двамата съпрузи предполага семейно планиране, раждане и отглеждане на деца, записването на непълнолетните деца в холандско училище дори и родителите да нямат официално легализиран статут и задължителните здравни осигуровки. За жените непознаването на езика и средата се възприема като първоначална пречка за намирането на подходяща работа и обикновено се започва в сферата на услугите – почистване, домашна помощница, детска бавачка, работа в оранжерии, пакетиране на цветя и др. Признаването на професионалните компетентности и упражняване на професия, която съответства на образованието и професионалния стаж, получен в България, идва на по-късен етап, в повечето случаи след влизането на България в ЕС през 2007 г. и възможността за легализиране както на престоя, така и на притежаваните дипломи. При мъжете, ангажирани в строителството, е практика да се регистрира собствена фирма, която да извършва ремонти и строителство или да изпълнява ролята на посредник при набирането на работници. В някои от случаите във фирмата се записват на работа роднини или членове на семейството. Регистрирането на собствен бизнес е улеснено, изискват се валидни документи и постоянен адрес в Нидерландия с платени

комунални разходи и наем за два месеца¹². Наличието на адрес е първото условие за записването на децата в училище или за наемане на работа. Друг важен елемент от успешното легализиране е BSN (Burgerservicenummer) граждански номер, чрез който се става част от холандската социална и данъчна система. Намирането на адрес се оказва едно от първите препятствия, затова е важно наличието или оптимизирането на мигрантските мрежи, чрез които сънародници, роднини, приятели или хора, живеещи в едно и също населено място (град или село) в България, успяват да се сдобият с необходимата адресна регистрация в Нидерландия¹³. Притежанието на собствено жилище е широко разпространена реалия и важна част от стратегията за устойчивост и успешна житейска реализация на мнозинството български граждани. Този модел се пренася и в холандската държава, дългосрочните планове на семейната двойка винаги започват от наемане на апартамент в подходящ квартал и приключват със закупуване на жилище. Непрекъснатото повишаване на цените на жилищните имоти както на местна почва, така и в световен мащаб оправдават усилията за тази инвестиция. Независимо че плановите включват и завръщане в България „един ден“ или след определен период, имотът може да се отдава под наем, да остане за ползване от дете или близък родственик. Закупуването на жилище е стратегия предимно на семейни двойки с деца с повече от 10 – 15 години престой в Нидерландия. Стремешът е да се избират „престижни“ квартали, като под това се разбира предимно без концентрация на маргинализирани общности или с добра инфраструктура за отглеждане на деца.

Нарастването на мигрантския поток, особено от представители на ромските групи през последното десетилетие, води до динамични промени сред българската мигрантска общност. При тях все още е рано да се регистрира желание за трайно установяване. Нидерландия е поредната държава в търсене на добри възможности за високо платен ниско квалифициран труд след пренасищането на трудовия пазар в Испания и променената икономическа обстановка във Великобритания след излизането ѝ от Европейския съюз. При ромските общности мигрантските пари все още се използват за задоволяване на битови потребности, престижни вещи и благоустрояване на жилищата в родината. Голяма част от ромските семейства предпочитат да пестят в чужбина, и затова живеят в незадоволителни условия спрямо установените местни стандарти. Наемат се временни жилища или в крайни, неприветливи квартали, или в близост до пазари и индустриални зони. За да се избегнат високите наеми, квартирите се обитават от прекалено голям брой резиденти, което допълнително маргинализира пространството. Това поставя в риск предимно малолетните членове на общността. Според мониторингови доклади на нидерландските власти пренаселеността влошава качеството на живот в едно жилище и пречи за социалната адаптация на децата, възпрепятства контрола (особено

задължителното посещение на училище), увеличава девиантните прояви и насилието сред общностите. Местните власти следят с повишена тревожност картината заради опасения от трайна маргинализация, трудова експлоатация и нарастване на криминогенни прояви от различен характер, като нарушаване на обществения ред, незаконно лихварство, измами с наеми и домашно насилие. Проблем се явява и достъпът до регулярна медицинска помощ. Според службите за наблюдение на имигрантите заради езиковата бариера и разходите масово се ползват медицински грижи в страната на произход. Това облекчава бюджета на мигрантите, но води до нередовни медицински грижи, постояване на ваксини, нежелание за плащането на медицински осигуровки и пропускане на контролни прегледи¹⁴.

В кварталите, в които се наблюдава концентрация на мигранти от определена етническа и културна общност, вече са обичайна гледка характерните реклами на магазини с хранителни продукти и стоки от техния регион или страна на произход. Имено те са първата и визуално комуникативна индикация за наличието на „други“ в нидерландското градско пространство. Според дългогодишни представители на българската общност през последните пет-десет години, и особено в Хага, се появяват значително количество „български магазини“ и дори цяла верига от супермаркети, специализирани в продажбата на български стоки и храни¹⁵. Около най-големия открит пазар в града също се открояват магазини, маркирани с българския триколюр, но заедно с български се предлагат гръцки, румънски и турски стоки. Освен пакетирани хранителни продукти могат да се закупят български алкохолни и безалкохолни напитки, български лекарства, както и различни видове прясно изпечена скара (предимно кебапчета и кюфтета). В един от магазините е обособен и кът за хранене или кафе, така те освен търговска имат и социална функция заради непосредствената възможност за общуване и обмен на информация с познати и непознати хора, предимно сънародници¹⁶. Магазини с български стоки има във всички големи градове в Нидерландия, което е доказателство за наличието на обособени български общности там. Някои от тях поддържат сайтове за онлайн доставки или извършват кетъринг услуги за семейни и календарни празници. В Хага, според нашите събеседници има и Българска православна църква, която се обслужва от свещеник, но отваря само по големи празници. Явно ограниченият ѝ достъп я прави „невидима“ за повечето българи и за нея разбрахме едва след завръщането си в България.

Всъщност социалната активност на българската общност е най-видима през наличието и броя на българските неделни училища. В Нидерландия те вече са четири в три от най-големите градове – Амстердам, Хага и Айнховен. Броят на децата в тях с български или смесен произход непрекъснато расте, а това предполага и разширен преподавателски състав, подобряване на материалната база и обезпеченост на учебния процес. Първото училище е органи-

зирано в град Лайден през 2006 г. по инициатива на няколко майки, но през 2018 г. се мести в Хага, където има по-голяма българска общност и съответно разширява своята дейност. Към днешна дата броят на децата там е около 180. Последното засега българско училище е създадено едва преди три години, отново в Хага. Всички те са надлежно регистрирани по Закона за българските неделни училища в чужбина и изискванията на холандското законодателство да функционират като сдружения. Тяхната обща цел е да предоставят на българските деца пространство и възможност да изучават език, история и култура, а издаваните от тях удостоверения за посетени часове и предмети се признават и приравняват за съответния клас в България. Към училищата са създадени и подготвителни групи за успешната социализация на най-малките, както и състави за изучаване на български народни танци и фолклор. Освен педагогическия състав към училищата са привлечени и много родители като доброволци, които дейно участват в извънкласните активности на учениците при подготовка на празнични събития, благотворителни инициативи, отбелязване на български календарни и национални празници. Основната идея е децата не само да получат изискваните знания по изучаваните предмети, но и да им се предадат българските традиции и култура, чрез които да съхранят и развият националното им съзнание и идентичност. Българските обичаи се научават не само чрез празнуването на календарните празници, но и с допълнителни занимания за изработка на сурвакници, мартеници, боядисване на яйца, курсове за плетива и бродерии, кулинарни базари и тематични дни. Връзката с езика и родината се препотвърждава чрез различни инициативи като литературни конкурси или благотворителни акции насочени предимно към България¹⁷. За учителския и за родителския актив е ясно, че формирането на общност между децата е от първостепенно значение и това е причината да се търсят и реализират креативни, интерактивни дейности чрез организирането на ателиета, работилници и дейности на открито. Използването и комуникацията на български език са сред от най-важните условия, за което се следи от учителския състав не само в часовете, но и извън тях. Една част от децата, които посещават българските неделни училища, са от турски или ромски етнически произход и това ги поставя в още по-комплицирана езикова ситуация¹⁸. Усвояването на българския език се възприема като поддържане на активна връзка с родната страна на техните близки и произтичащите от това чувство за принадлежност и изграждане на предпочитана идентичност. Това предполага сериозни усилия както за децата, защото това е пореден ден в училище, така и за родителите, които организират почивния си ден, за да може да спазват графика на учебния процес. Учителите, от своя страна, освен преподаване на необходимите знания по учебен план, проявяват много повече изобретателност, за да създадат една обстановка символно и предметно емоционално близка с родината¹⁹.

Ролята на неделните училища зад граница за консолидирането на българските диаспорични общности нараства все повече в ерата на миграциите и това е отразено в нормативна уредба, която българската държава прие през последните години²⁰. Ясно е, че те трябва да се справят с много повече предизвикателства и да функционират не само като образователни институции, но и като своеобразни читалища с възрожденската мисия за съхраняване, поддържане и разпространение на българската култура и национална идентичност. Същевременно в своите дейности те са принудени да отчитат и вътрешната динамика и разнородност на българските общности, било то по етнически и религиозни характеристики, или заради тяхната социална разнородност. Децата, заедно със своите родители, се развиват в съвсем различна среда от тази на връстниците си в България и са необходими адекватни механизми за тяхното приобщаване. Приемането на различните културни специфики и създаването на чувствителност към разнообразието чрез опознаване и споделяне е вероятният път към постигането на добра основа за изграждане на национална идентичност, лишена от популярните националистически наративи и устойчиви етнически стереотипи.

Освен с функционирането на българските училища зад граница активността на българите в Нидерландия се забелязва и чрез различните организации и културни сдружения, чиято дейност се развива в няколко основни направления – достъп до българската култура и съвременни тенденции, популяризирането и сред представители на холандското общество, подпомагане на социалната и културната адаптация на новоодошлите български граждани, създаване на икономически и културни партньорства между двете държави. Тяхното разнообразие и обхват (намират се в различни холандски градове) са индикация, че инициативата за културно представителство отдавна е иззета от българското посолство, а българската диаспора успешно работи за създаване на своя мрежа и канали, чрез които да поддържа връзки с родината. Активността на българската диаспора я прави безспорно ангажирана, еманципирана, но и задружна. Тя показва не само желание да бъде в час с актуалните културни процеси в страната, но и интерес за управление на вътрешнообщностната динамика и взаимодействие между представителите на старата диаспора (предимно преди 1989 г.), новите мигранти (след 1989 г.), но и към сънародниците ни с различен етнически и религиозен профил. Българите в Нидерландия представляват представителна извадка на обществото ни в България с основната разлика, че в чужбина това общество активно изгражда позитивна среда за своята социална и културна кохезия в дух на партньорство и равнопоставеност. Разбира се, може да се допусне, че това е идеализирана картина, социалните разделения няма как да изчезнат заради мобилността и непрекъснатия поток от новопридошли, но остава усещането за търсенето на адекватен модел за хармонизиране на споделени ценности и идентичности. Общото културно и

езиково наследство, оформено и възприето в България, е консенсусна отправна точка, добра основа за взаимодействие и социализация. При това не само между българските общности, но и при интеракцията с представители на нидерландското общество. Интересът към богатството на българския фолклор е документирано и има добри традиции сред холандците. Днес популярността му се поддържа благодарение на любителските танцови формации, които са организирани или към неделните училища, или като самостоятелни състави²¹. Може би най-многобройният и впечатляващ със своята дейност е клубът за народни танци „Зора“ в Хага. Той обединява предимно любители, но има представителен състав от напреднали танцьори и се посещава както от българи, така и от чужденци. Към формацията е създаден и детски състав. Неговото открояване се дължи най-вече на художествения ръководител Естер Вилемс, определяна от моите събеседници като холандка по националност и българка по дух²². От 2017 г. тя е ръководител на танцов клуб „Зора“, а към момента съставът има около 40 постоянни членове. Освен регулярните срещи всяка седмица и хоротеките, организирани с други клубове, съставът има множество участия както в Нидерландия, така извън нея, по семинари, събития (дори и сватби, семейни тържества на българи и холандци), празници и международни фестивали. Усещането, че си носител на култура, която е ценена и адмирирана и от представители на нидерландското общество, е мотивация за успешна интеграция в приемащото общество, без да се индикира вътрешно напрежение за отказ от собственото културно наследство и традиции (подобна теза е развита и при Косева 2020, pp. 400 – 441).

В заключение може да се каже, че българите в Кралство Нидерландия въпреки своята разнородност и пълнотата от индивиди и общности са успели да изградят пълноценен, публично видим и активен живот в диаспора. Физическото разстояние от своята родина и близки те компенсират с поддържането на транснационална ангажираност, устойчива комуникация, институционални и културни връзки посредством организирането на неделни училища, културни сдружения и събития. Те са открили ефективен набор от взаимодействия, чрез които да ценят и поддържат както собствената си национална идентичност, така и принадлежността си към голямото общоевропейско семейство на нации и общности. Животът в диаспора оптимизира междуличностите връзки, контакти и взаимоотношения и те се поставят над етничността, произхода, местожителството и религията, защото различieto и социалната комплексност съществуват във всички сфери на човешкото общуване и живеене. Няма как да не се съглася с Анна Кръстева, че съвременният мигрант е гъвкав и прагматичен актьор, защото се опита си и се стреми да управлява своя мобилен капитал, за да бъде полезен не само на себе си, но и на другите (Krasteva 2014, p. 634). Същевременно в търсенето на устойчивост и признание той става част от общност и валидира своя избор, като решава как, по ка-

къв начин и доколко да бъде ангажиран в изграждането и поддържането както на своята идентичност, така и евентуално тази на децата си, които се развиват в нова езикова и културна среда. Но може би най-голямото преимущество за българските мигранти е възможността да имат досег с различни социални и културни модели, за да могат да придобият представа както за ценността на собственото си наследство (културно, национално, регионално), така и за отговорността да бъде съхранявано, за да не се възприема като препятствие, а като мост за преодоляване на различия и неприемане. Възможно е за много от българите там Нидерландия да се окаже поредната дестинация от техните индивидуални глобални маршрути, но едно е сигурно – връзката с родината винаги ще бъде константна величина.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

БЕЛЕЖКИ

1. Проект „Новите български общности зад граница: между наследените и изобретени идентичности“ с ръководител доц. Виолета Коцева-Попова, проект SUMMIT, договор № 70-123-449/27.06.2023 г.
2. Огромни благодарности изказвам на Радостина Шаренкова-Тошкова, директор на Българското училище „Св. св. Кирил и Методий“ в Хага. Благодарение на нея бяха осъществени контакти с основния брой информатори, чиито разкази са в основата на този текст.
3. https://europa.eu/youreurope/citizens/travel/index_bg.htm посетен на 13.02.2025 г.
4. <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/101771869/priblizitelno-3-mln-balgari-jiveat-izvan-predelite-na-stranata-ni> посетен на 13.02.2025 г.
5. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries/netherlands_bg посетен на 14 фев. 2025 г.
6. Тази и последващата статистическа информация има статут на официални данни и ни беше любезно предоставена от българското консулство в Хага при мое посещение през декември 2024 г. – бел. а.
7. В текста се използва названието на Кралство Нидерландия, което официално замести термина Холандия, но при различни изброявания в литературата и в разговорния език все още се споменава и названието холандски, холандци и пр. Затова и в този текст се използват с цел да се избегнат стилови повторения. – бел. а.
8. Само в община Хага официално регистрираните българи са 16 279 души.

9. От средата на 60-те години нидерландските компании се възползват от чуждестранна евтина работна ръка на хиляди имигранти от Близкия изток, Южна Европа, бившите си колонии като Суринам (след получаването на независимост от 70-те години на XX век). Въпреки очакванията, че след изтичане на трудовите договори мигрантите ще се завърнат по родните си страни, мнозинството предпочитат да изтеглят своите семейства и роднини, за да останат в Нидерландия.
10. В сайта на правителството на Нидерландия схематично е обяснена процедурата, която трябва да премине всеки, който желае да получи холандско гражданство. Освен валидна регистрация на постоянен адрес е необходимо да се премине през гражданска програма за интеграция – езикови курсове и курсове за запознаване с холандското общество. След промяна на наредбите от 2021 г. организирането на езиковите курсове се прехвърля в прерогативите на местните власти и общини, което предполага по-сериозен обхват на желаещите да посещават езикови курсове, и изготвянето на персонални интеграционни планове (personal integration and participation plan PIP) за търсещи убежище, работници, студенти или деца – бел а. <https://www.government.nl/topics/dutch-citizenship/becoming-a-dutch-citizen> посетен на 5 март 2025 г.
11. Т.нар. „Голяма екскурзия“ е предизвикана от масовата миграция на български турци към Турция заради насилствената смяна на имената в края на комунистическия период. Избрали пътя на мигранта, една част решават да се установят в южната ни съседка, но други предпочитат да търсят възможност в западните страни. – бел. а.
12. Съществуват множество сайтове на български език, където може да се получи подробна информация за регистрирането на фирма. Виж: <https://bg.intercompanysolutions.com/how-register-business-netherlands/> посетен на 8 април 2025 г.
13. При теренното си проучване в град Хага в периода 5 – 10 декември 2024 година попаднах на информация за цял блок в Нидерландия заселен със семейства от Стражица, или за 30 семейства, които са дошли на работа и са се установили тук от село Жълтуша, общ. Ардино.
14. Данните са от изготвен доклад от холандските власти Zoren om kinderen uit nidden-oost-Europese EU – landen, PHAROS <https://www.pharos.nl/wp-content/uploads/2020/01/Rapport-kinderen-uit-MOE-landen-v3.pdf> посетен на 20 май 2025 г.
15. При контакт с продавачката се оказва, че това е разраснал се семеен бизнес. Конкретно този магазин беше третият от веригата от общо четири обекта и се стопанисваше от семейството на вече порасна-

- лата дъщеря, другите са собственост на родителите ѝ български граждани от Шумен, дошли преди девет години в Нидерландия.
16. В един от българските хранителни магазини, на витрината на който имаше българско знаме, се натъкнахме на млада продавачка. При опит да я заговорим се оказва, че тя е от турски произход и не знае български. Българският триколюр маркира произхода на стоките, но не и произхода на собственика му. В друг български магазин на пазара в Хага собственик се оказва български турчин, който от тридесет години има бизнес в Нидерландия. – бел. а.
 17. Например по инициатива на учител с корени от град Ардино децата от Българското училище „Св. св. Кирил и Методий“ в Хага за 1 март 2024 г. изработват собственоръчно и изпращат мартеници и поздравителни картички за потребителите на местния Център за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с умствена изостаналост. Новината е отразена на сайта на община Ардино. <https://www.facebook.com/ardino.municipality>
 18. Подобна ситуация наблюдавахме в училище „Васил Левски“ в Хага – по време на работилницата за сурвачки децата комуникираха с нас и учителя на български език, но когато си подаваха предмети или комуникираха помежду си, използваха холандски. По-късно директорката сподели, че някои от децата са трилингви и имат турски или ромски произход. Записването на децата в българско училище е осъзнато и преднамерено желание на техните родители да изградят положително отношение към собственото си културно наследство и корени с българската държава. – бел. а.
 19. Като забавен факт ни се разказа как при предучилищната група в училище „Св. св. Кирил и Методий“ за децата е организирана работилница за правене на туршия. Учителят предварително е подготвил буркани и нарязани зеленчуци, така децата научават едновременно и названията на продуктите, и придобиват представа за традиционното консервиране, характерно за българската кулинарна традиция. Във второто училище „Васил Левски“ по време на ателието за изработка на сурвакници традиционният ошав (сушени плодове) беше заместен със сушени смокини и кайсии, портокалови корички, сушени патладжани и прочие. – бел. а.
 20. Постановление №90 на МС от 29.05.2018 г. за българските неделни училища в чужбина. <https://www.aba.government.bg>
 21. Например само в град Хага има три състава – „Зора, „Веселие“ и „Българска роза“, в другите градове също има повече от един състав – бел. а.
 22. Естер Вилемс е завършила хореография в България през 2021 г.

Почти всички българи, с които говорих в Хага, познаваха Естер лично заради работата ѝ в състава „Зора“ и в Българското училище „Св. св. Кирил и Методий“ в Хага, където се занимава с децата от училище. Заради страстта ѝ към българския фолклор тя е възприемана като една от тях. Както се изрази една моя събеседничка: „Не е нужно да имаш паспорт, за да те нарекат българин ... българин се става по сърце“. – бел. а.

ЛИТЕРАТУРА

- ВОДЕНИЧАРОВА, А., 2003. Традицията в съвременните миграционни процеси сред българите мюсюлмани (По материали от община Сатовча). *Да живееш там, да се сънуваш тук. Емиграционни процеси в началото на XXI век*. София, МЦИМКВ, 141-159 ISBN 954-887-249-8.
- ДЕЧЕВА, М. съст., 2013. *Динамика на националната идентичност и транснационалните идентичности в процеса на европейска интеграция*. София: Парадигма. ISBN: 97895432600744.
- ДИЧЕВ, И., 2009. Граждани отвъд местата? Нови мобилности, нови граници, нови форми на обитаване. София: Просвета. ISBN: 9789540122908.
- ЕРОЛОВА, Й., М., СЛАВКОВА, 2013. *Етничност, религия и миграции на циганите в България*. София: Парадигма. ISBN: 978-954-326-206-9.
- КАРАМИХОВА, М. съст., 2003. *Да живееш там, да се сънуваш тук. Емиграционни процеси в началото на XXI век*. Сборник. Парадигма, ISBN 954-887-249-8.
- КАРАМИХОВА, М., 2008. Социалните мрежи във време на интензивна миграция (Случаят Сатовча). *В света на човека*. Т. 1, София, с. 49 – 66. ISBN: 978-954-07-2715-8.
- КОЦЕВА В., 2020. Етнокултурни маркери на идентичност зад граница (по примера на ансамбли за народни песни и танци). *Етнологията в променяния се свят. Сборник в чест на 80-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Радост Иванова*, с. 400 – 441. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- КРЪСТЕВА, А., 2014. *От миграция към мобилност. Политики и пътища*. София: Нов български университет. ISBN: 978-954-535-837-1.
- МАЕВА, М., С., ЗАХОВА, сът., 2013. *Етнография на миграциите. Българите в Средиземноморието*. София: Парадигма. ISBN: 978-954-326-199-4.
- МАЕВА, М., 2016. *Българските емигранти в Англия: минало и съвременност*. София: Парадигма. ISBN: 978-954-326-299-1.

- МАНЧЕВА, М.; ТРОЕВА, Е., 2011. Миграции от и към България: състояние на изследванията. *Миграции, пол и межкултурни взаимодействия в България*. София: IMIR. ISBN: 978-954-8872-67-6.
- СЛАВКОВА, М., 2022. *Busco trabajo. Работа и социални отношения на българите в Испания*. София: изд. Парадигма. ISBN:978-954-326-477-3.
- ХРИСТОВ, П., съст., 2010. *Балканската миграционна култура: исторически и съвременни примери от България и Македония*. Сборник. София: Парадигма. ISBN: 978-954-326-121-5.
- CASTLES, S., DE HAAS, H., & MILLER, M. J., 2014. *The age of migration. International Population Movements in the Modern World*. Fifth Edition. Basingstok WA: Palgrave Macmillan, USA ISBN 978-0-230-35577-4 paperback.
- HOLTSLAG, J., M. KREEMER AND SCGIJVERS (eds), 2013. *Making Migration Works. The Future of labor migration in European Union*. Amsterdam University Press. Amsterdam ISBN: 97890 8964 557 9.
- HAGVEDOORN, L., VEENMAN, J., VOLLEBERGH, W. ed.. 2003. *Integrating Immigrants in the Netherlands. Cultural versus Socio-economic integration*. Ashgate Pub. Limited, England ISBN 0-7546-36666-6.
- LA BARBERA, M. (Ed.), 2015. *Identity and Migration in Europe: Multi-disciplinary Perspectives*. Springer International Publishing Switzerland, ISBN 978-3-319-10127-9 (eBook).
- RANGELOVA, R., VLADIMIROVA, K., 2004. Migration from Central and Eastern Europe: The case of Bulgaria. *Journal of Southeast Europe Review for Labor and Social Affairs. Migration Waves in Eastern Europe*. Special edition, pp. 105-128. DOI:10.5771/9783845279398-105.
- VERTOVEC, S., 2004. Migrant transnationalism and moods of transformation. *International Migration Review*, vol. 38, Issue 3, Sept. 2004, pp. 970 – 1001. DOI:10.1111/j.1747-7379.2004.tb00226.x.
- VERTOVEC, S., 2007. Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* vol. 30, no. 6, pp. 1024 – 1054 <https://doi.org/10.1080/01419870701599465>.

Acknowledgements and Funding

This study was funded by the European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

REFERENCES

- CASTLES, S., DE HAAS, H., & MILLER, M. J., 2014. *The age of migration. International Population Movements in the Modern World*. Fifth Edition. Basingstok WA: Palgrave Macmillan, USA ISBN 978-0-230-35577-4 paperback.
- DECHEVA, M. (Ed.), 2013. *Dinamika na natsionalnata identichnost i transnatsionalnite identichnosti v protsesa na evropeyska integratsiya*. Sofia: Paradigma. ISBN: 97895432600744.
- DICHEV, I., 2009. *Grazhdani otvad mestata? Novi mobilnosti, novi granitsi, novi formi na obitavane*. Sofia: Prosveta. ISBN: 9789540122908.
- EROLOVA, Y., SLAVKOVA, M., 2013. *Etnichnost, religiya i migratsii na tsiganite v Balgariya*, Sofia: Paradigma. ISBN: 978-954-326-206-9.
- HAGVEDOORN, L., VEENMAN, J., VOLLEBERGH, W. ed., 2003. *Integrating Immigrants in the Netherlands. Cultural versus Socio-economic integration*. Ashgate Pub. Limited, England ISBN 0-7546-36666-6.
- HOLTSLAG, J., M. KREEMER AND SCGIJVERS (Eds.), 2013. *Making Migration Works. The Future of labor migration in European Union*. Amsterdam University Press. Amsterdam ISBN: 97890 8964 557 9.
- HRISTOV, P. sast., 2010. *Balkanskata migratsionna kultura: istoricheski i savremenni primeri ot Balgariya i Makedoniya. Sbornik*. Sofia: Paradigma. ISBN: 978-954-326-121-5.
- KARAMIHOVA, M., 2008. Sotsialnite mrezi vav vreme na intenzivna migratsiya (Sluchayat Satovcha). *V sveta na choveka*. vol. 1, Sofia, pp. 49 – 66. ISBN: 978-954-07-2715-8.
- KARAMIHOVA, M. (Ed.), 2003. *Da zhiveesh tam, da se sanuvash tuk. Emigratsionni protsesi v nachaloto na XXI vek. Sbornik*. Paradigma, ISBN 954-887-249-8.
- KOTSEVA, V., 2020. Etnokulturni markeri na identichnost zad granitsa (po primera na ansambli za narodni pesni i tantsi). *Etnologiyata v promenyashtiya se svyat. Sbornik v chest na 80-godishniya yubiley na prof. d.f.n. Radost Ivanova*, pp. 400 – 441. Sofia: Prof. “Marin Drinov”.
- KRASTEVA, A., 2014. *Ot migratsiya kam mobilnost. Politiki i patishta*. Sofia: Nov balgarski universitet. ISBN: 978-954-535-837-1.
- LA BARBERA, M. (Ed.) 2015. *Identity and Migration in Europe: Multidisciplinary Perspectives*. Springer International Publishing Switzerland, ISBN 978-3-319-10127-9 (eBook).
- MAEVA, M., 2016. *Balgarskite emigranti v Angliya: minalo i savremennost*. Sofia: Paradigma. ISBN: 978-954-326-299-1.
- MAEVA, M.; ZAHOVA, S., (eds.), 2013. *Etnografiya na migratsiite. Balgarite v Sredizemnomoriето*. Sofia: Paradigma. ISBN: 978-954-326-199-4.

- MANCHEVA, M.; TROEVA, E., 2011. *Migratsii ot i kam Balgariya: sastoyanie na izsledvaniyata. Migratsii, pol i mezhdukulturni vzaimodeystviya v Balgariya*. Sofia: IMIR. ISBN: 978-954-8872-67-6.
- RANGELOVA, R., VLADIMIROVA, K., 2004. Migration from Central and Eastern Europe: The case of Bulgaria. *Journal of Southeast Europe Review for Labor and Social Affairs. Migration Waves in Eastern Europe*. Special edition, pp. 105-128. DOI:10.5771/9783845279398-105.
- SLAVKOVA, M., 2022. *Busco trabajo. Rabota i sotsialni otnosheniya na balgarite v Ispaniya*. Sofia: Paradigma. ISBN:978-954-326-477-3.
- VERTOVEC, S., 2004. Migrant transnationalism and moods of transformation. *International Migration Review*, vol. 38, Issue 3, pp. 970 – 1001. DOI:10.1111/j.1747-7379.2004.tb00226.x.
- VERTOVEC, S., 2007. Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, vol.30, no. 6, pp. 1024 – 1054. <https://doi.org/10.1080/01419870701599465>.
- VODENICHAROVA, A., 2003. Traditsiyata v savremennite migratsionni protsesi sred balgarite myusyulmani (Po materiali ot obshtina Satovcha). *Da zhiveesh tam, da se sanuvash tuk. Emigratsionni protsesi v nachaloto na XXI vek*, pp. 141 – 159. Sofia: IMIR. ISBN 954-887-249-8.

BULGARIAN MIGRANT COMMUNITIES IN THE NETHERLANDS – MOBILITY AND SOCIAL DYNAMICS

✉ **Dr. Petya Vasileva-Grueva, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0009-0000-3825-9067

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Sofia, Bulgaria

E-mail: petjasv@uni-sofia.bg